ILK O‘SPIRINLARNI KASBGA YO‘NALTIRISHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING IMKONIYATLARI

Karimova Dilnoza

Toshkent ijtimoiy innovatsiyalar universiteti 1-kurs magistri

Annotatsiya: Maqolada ilk o‘sprinlik davridagi yoshlarni kasbga yo‘naltirish jarayonida pisixologik xizmatning o‘rni, vazifalari va imkoniyatlari yoritilingan. Tadqiqotda o‘quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari, shaxsiy xususiyatlari erta yoshdan aniqlash kelajakda kasb tanlashga yaqindan ko‘mak berishi g‘oyalari ilgari surilgan. Shuningdek, kasbiy shakllanishi muammosining olimlar tomonidan o‘rganilganligi aks ettirilgan. Maktab pisixologining o‘quvchi, ota-ona va pedagoglar bilan hamkorlikdagi faoliyati orqali o‘spirinlarning ongli kasb tanlashiga ko‘maklashish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Ish natijalarida pisixologik xizmat orqali yoshlarning kasbiy o‘zini anglashini rivojlantirisga moslashuvini ta’minlash imkoniyatlari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Ilk o‘spirinlik davri, kasbga yo‘naltirish, pisixologik xizmat, kasbiy qiziqishlar, psixologik diagnostika, kasbiy o‘zini anglash.

Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish sur’atlarining jadallashuvi, mehnat bozori talablari va kasblar spektrining kengayishi yosh avlodni ongli ravishda kasb tanlashga yo‘naltirish masalasini dolzarb muammolardan biriga aylantirmoqda. Ayniqsa, ilk o‘spirinlik davri shaxsning kasbiy o‘zini aniqlash, qiziqishlari va qobiliyatlarini anglash hamda kelajak hayot yo‘lini belgilashda muhim bosqich hisoblanadi. Shu sababli, ushbu davrda o‘quvchilarga samarali psixologik yordam ko‘rsatish ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda.

Psixologiya fanida shaxsning kasbiy shakllanishi muammosi ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan. Jumladan, Donald Super kasbiy rivojlanish nazariyasida shaxsning kasb tanlash jarayonini uzluksiz va bosqichma-bosqich rivojlanadigan jarayon sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, aynan o‘spirinlik davrida kasbiy

o‘zini anglash shakllanadi va bu kelajakdagi kasbiy faoliyatning asosini tashkil etadi. Shuningdek, John Holland tomonidan ishlab chiqilgan kasbiy tipologiya nazariyasiga ko‘ra, insonning kasb tanlashi uning shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari va muhit o‘rtasidagi moslikka bog‘liqdir. Demak, o‘quvchilarning individual psixologik xususiyatlarini aniqlash va ularga mos kasb tanlashda yo‘l-yo‘riq ko‘rsatish psixologik xizmatning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda ta’lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyati nafaqat o‘quvchilarning ruhiy salomatligini ta’minlash, balki ularni kasbga yo‘naltirish, qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash hamda ongli kasb tanlashga tayyorlashni ham o‘z ichiga oladi. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab o‘spirinlar kasb tanlashda yetarli darajada psixologik yordam ololmayapti, bu esa noto‘g‘ri kasb tanlash, motivatsiyaning pasayishi va kelajakda kasbiy qoniqmaslikka olib kelmoqda. Shu nuqtai nazardan, ta’lim muassasalarida psixologik xizmatning kasbga yo‘naltirish jarayonidagi amaliy imkoniyatlarini o‘rganish, uning samarali shakl va metodlarini aniqlash hamda o‘spirinlarning kasbiy o‘zini aniqlashiga ko‘maklashuvchi tizimli yondashuvlarni ishlab chiqish ilmiy va amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqot aynan ilk o‘spirinlarni kasbga yo‘naltirish jarayonida psixologik xizmatning o‘rni va uning amaliy imkoniyatlarini tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, ushbu yo‘nalishda mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo‘llarini ishlab chiqishni nazarda tutadi.

Ilk o‘spirinlarni kasbga yo‘naltirish muammosi psixologiya va pedagogika fanlarida ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan bo‘lib, ushbu jarayon shaxs rivojlanishining muhim bosqichi sifatida qaraladi. Kasbiy o‘zini aniqlash, qiziqishlar va qobiliyatlarning shakllanishi hamda ijtimoiy muhitning ta’siri mazkur tadqiqotlar markazida turadi. Shaxsning kasbiy rivojlanishini tushuntirishda E.Klimov tomonidan ishlab chiqilgan kasb tanlash nazariyasi muhim ahamiyatga ega [1]. Olim kasblarni “inson - inson”, “inson - texnika”, “inson - tabiat”, “inson - belgilar tizimi” va “inson - badiiy obraz” kabi turlarga

ajratib, kasb tanlash jarayonida shaxsning individual psixologik xususiyatlari va qiziqishlarini hisobga olish zarurligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, noto‘g‘ri kasb tanlash ko‘pincha shaxs xususiyatlari bilan kasb talablari o‘rtasidagi nomuvofiqlik natijasidir.

Kasbiy yo‘naltirish jarayonining psixologik asoslarini chuqur tahlil qilgan E.Zeer kasbiy rivojlanishni shaxsning ijtimoiylashuvi va o‘zini anglash jarayoni bilan uzviy bog‘liq holda izohlaydi [2]. U kasb tanlashni faqat bir martalik qaror emas, balki butun hayot davomida davom etuvchi dinamik jarayon sifatida baholaydi. Ayniqsa, o‘spirinlik davrida kasbiy identifikatsiyaning shakllanishi muhim ekanligini alohida ta’kidlaydi. Ye.Pavlyutenkov esa kasbga yo‘naltirish jarayonida psixologik xizmatning amaliy ahamiyatiga urg‘u berib, diagnostika, maslahat va trening metodlarining samaradorligini ko‘rsatadi. Uning tadqiqotlariga ko‘ra, o‘quvchilarning qiziqishlari va qobiliyatlarini erta aniqlash ularning kasbiy yo‘nalishini to‘g‘ri belgilashda muhim omil hisoblanadi.

O‘zbek psixologiya maktabida shaxs rivojlanishi, kasbga yo‘naltirish va psixologik xizmat muammolari tizimli ravishda o‘rganilgan bo‘lib, ushbu yo‘nalishda bir qator olimlar muhim ilmiy natijalarga erishgan. Avvalo, F.R. Abdurahmonov tadqiqotlarida shaxsning ijtimoiylashuvi va kasbiy shakllanishi o‘zaro bog‘liq jarayon sifatida talqin qilinadi [3]. U kasb tanlashni shaxsning motivatsion sohasi, qadriyatlari va ijtimoiy tajribasi bilan uzviy bog‘liq holda ko‘rib chiqadi. Olimning fikricha, o‘spirinlarda kasbiy yo‘nalishning shakllanishi faqat qobiliyat bilan emas, balki ijtimoiy muhit va tarbiya omillari bilan ham belgilanadi.

Shuningdek, I.E. Khudoiberdiev ilmiy ishlarida o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlarini shakllantirishda ta’lim muhitining roli tahlil qilingan [4]. U ta’lim jarayonida psixologik xizmatning diagnostik va rivojlantiruvchi funksiyalarini kuchaytirish zarurligini asoslaydi. Ayniqsa, maktab psixologining kasbga yo‘naltirishdagi individual yondashuvi samaradorlikni oshirishi ta’kidlanadi. N.Kholyigitova tomonidan olib borilgan zamonaviy tadqiqotlarda esa talabalar va

o‘quvchilarda kasbiy motivatsiya va ijtimoiy-psixologik barqarorlik muammolari o‘rganilgan [5]. Olimaning ta’kidlashicha, kasb tanlash jarayonida motivatsiyaning barqarorligi va shaxsning ichki ehtiyojlari muhim rol o‘ynaydi. Psixologik xizmat esa ushbu motivatsiyani shakllantirish va mustahkamlashda muhim vosita hisoblanadi. Bundan tashqari, o‘zbek olimlari tomonidan olib borilgan amaliy tadqiqotlar psixologik xizmatning kasbga yo‘naltirishdagi asosiy yo‘nalishlarini ham belgilab beradi. Xususan, respublika miqyosidagi ilmiy ishlarda o‘quvchilar bilan kasbiy maslahat, psixodiagnostika va treninglar o‘tkazish orqali ularning kasbiy o‘zini aniqlash darajasini oshirish mumkinligi ko‘rsatib berilgan.[6]

Shuningdek, mamlakatimizda psixologiya fanining rivojlanishi va ilmiy maktablarning shakllanishi natijasida kasbga yo‘naltirish masalasi kompleks yondashuv asosida o‘rganilmoqda. Jumladan, milliy psixologiya maktabi vakillari shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta’minlash, uning individual xususiyatlarini hisobga olish hamda ta’lim tizimida psixologik xizmatni takomillashtirish zarurligini ta’kidlaydilar. Olib borilgan nazariy va ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ilk o‘spirinlarni kasbga yo‘naltirish jarayoni shaxs rivojlanishining muhim va murakkab bosqichlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayon shaxsning individual-psixologik xususiyatlari, qiziqishlari, motivatsion sohasi hamda ijtimoiy muhit ta’siri ostida shakllanadi. Shu bilan birga, kasbiy o‘zini aniqlash faqat tabiiy jarayon emas, balki maqsadli tashkil etilgan psixologik-pedagogik ta’sirlar orqali boshqariladigan tizimli faoliyat ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, o‘spirinlik davrida kasb tanlashga oid qarorlar ko‘pincha yetarli darajada anglangan holda emas, balki tashqi omillar - ota-ona bosimi, ijtimoiy stereotiplar yoki tengdoshlar ta’siri ostida qabul qilinadi. Bu esa kelajakda kasbiy moslashuv muammolari, motivatsiyaning pasayishi va kasbiy qoniqmaslik holatlariga olib kelishi mumkin.

Ilmiy manbalar asosida aniqlanishicha, ta’lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan psixologik xizmat ushbu muammolarni bartaraf etishda muhim institutsional mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Psixologik xizmat

o‘quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va shaxsiy xususiyatlarini aniqlash, ularga mos kasbiy yo‘nalishlarni tavsiya etish hamda ongli kasb tanlashga tayyorlash orqali kasbiy o‘zini aniqlash jarayonini optimallashtiradi. Shuningdek, psixologik xizmatning diagnostik, maslahat beruvchi va rivojlantiruvchi funksiyalari o‘zaro uyg‘unlikda amalga oshirilgandagina uning samaradorligi ta’minlanishi aniqlangan. Ayniqsa, individual yondashuv, psixologik treninglar va kasbiy maslahatlar tizimli ravishda qo‘llanilganda o‘spirinlarning kasbiy ong darajasi va motivatsiyasi sezilarli darajada oshadi.

O‘zbek va xorijiy olimlar tadqiqotlari umumlashtirilgan holda shuni ko‘rsatadiki, psixologik xizmatning ilmiy asosda tashkil etilishi va amaliy imkoniyatlarining kengaytirilishi o‘spirinlarning kasbiy o‘zini aniqlash jarayonini samarali boshqarish imkonini beradi. Bu esa nafaqat shaxsning muvaffaqiyatli kasbiy shakllanishiga, balki jamiyatda raqobatbardosh, malakali kadrlar tayyorlashga ham xizmat qiladi.[7] Shu bois, ta’lim muassasalarida psixologik xizmatni takomillashtirish, uning kasbga yo‘naltirishdagi rolini kuchaytirish va innovatsion metodlarni joriy etish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Klimov E.A. Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya. – Moskva: Akademiya, 2004. C- 304.
2. Zeer E.F. Psixologiya professionalnogo obrazovaniya. – Moskva: Akademiya, 2003. C-480.
3. Abdurahmonov F.R. Shaxs psixologiyasi va kasbiy rivojlanish muammolari. – Toshkent: Fan, 2015. B-210.
4. Khudoiberdiev I.E. Ta’lim jarayonida psixologik xizmat asoslari. – Toshkent: Universitet, 2017. B-180.
5. Kholyigitova N. Yoshlar psixologiyasi va kasbiy motivatsiya. – Toshkent: Innovatsiya, 2020. B-150.

6. Abdullayeva R.M. Yoshlarni to‘g‘ri kasb tanlashga yonaltirish va hayot sifatini oshirishning ijtimoiy-psixologik omillari. Yoshlar ta’lim-tarbiyasi jarayonida psixologik yetuklikni shakllantirish va rivojlantirishning ilmiy-amaliy asoslari. Respublika ilmiy-amaliy anjumani. T. 2023 yil 22-iyun. B-603-607.
7. Abdullayeva R.M. Yoshlarni to‘g‘ri kasb tanlashga yo‘naltirish ijtimoiy voqelik sifatida. Journal of Advanced Research and Stability Volume: 02 Issue: 11 | Nov - 2022 ISSN: 2181-2608 . 436-438 b. www.sciencebox.uz